

۱۳۳۷۱۸.

۹۲/۸/۳

سلسله تکتنگاشت‌های
الگوی اسلامی ایران پیشرفت

تقدم بعد توحیدی و اعتقادی الگوی عدالت و پیشرفت

رهبر فرزانه انقلاب اسلامی:

باید در طراحی الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت
بر چهار عرصه‌ی فکر، علم، معنویت و زندگی تکیه شود
که در این میان، موضوع «فکر» بنیانی‌تر از بقیه‌ی عرصه‌ها است

در دیدار اعضای شورای عالی
مرکز الگوی ایرانی پیشرفت
۱۳۹۱/۱۲/۱۴

سرنشانه	اخوان کاظمی، بهرام، ۱۳۴۳ -
عنوان	مقدم بعد توحیدی و اعتقادی الگوی عدالت و پیشرفت
محل نشر	تهران: الگوی پیشرفت، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	۸۴ ص: مصور، جدول، نمودار
فروست	سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱-۳۳-۳
وضعیت فهرست نویسی	فهرست مختصر
یادداشت	رستوبند این اثر در نشانی: http://lopac.nla.ir قابل دسترسی است
یادداشت	واریزه
شناسه افزوده	مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت
شماره کتابشناسی ملی	۲۷۸-۶۲۲

سلسله تک نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت:
تقدم بعد توحیدی و اعتقادی الگوی عدالت و پیشرفت

نگارش: دکتر بهرام اخوان کاظمی (استاد علوم سیاسی دانشگاه شیراز)

ناشر: نشر الگوی پیشرفت، وابسته به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت

نوبت چاپ: اول، مهرماه ۱۳۹۴

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۱-۳۳-۳

قیمت: ۵۰۰۰۰ ریال

تلفن: ۰۲۱ ۸۸۶۳۴۰۰۸ - ۰۲۱ ۸۸۰۱۴۶۴۸

www.olgou.ir

Email:olgou@olgou.ir

نشانی: تهران، خیابان جلال آل احمد، روبه‌روی بیمارستان شریعتی، شماره ۳
تمامی حقوق این اثر متعلق به مرکز الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت است.
مسئولیت دیدگاه‌های بیان‌شده در این تک نگاشت بر عهده مؤلفان محترم است.

پیشگفتار

تعیین مربانی، ارکان، چارچوب و مسیر پیشرفت کشور در نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران باید با همکاری گسترده و حضور همه جانبه دانشمندان، محققان، نخبگان دانشگاهی و حوزوی و جوانان این مرز و بوم صورت گیرد. به گواه تاریخ و تجارب گذشته، پیشرفتی همه جانبه و پایدار خواهد بود که مبنای اسلامی و اقتضائات ایرانی در آن توأمان مورد توجه باشد.

اینک مرکز الگوی اسلامی ایران، پیشرفت در آستانه اتمام سه سال تلاش‌های علمی، تخصصی و فکری درباره پیشرفت اسلامی ایران، برگزاری نشست‌های علمی و تخصصی، تاسیس اندیشکده‌های مرکز، انتشار سدها، مقاله ارزشمند و تهیه نقشه راه تدوین الگو و انجام برخی از مراحل آن، در نظر دارد با هدف آشنایی دانش و مهارت‌های علمی و تخصصی در حوزه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، آثاری را به صورت تک‌نگاشت‌های علمی فاخر منتشر نماید. تک‌نگاشت نوشتاری تخصصی و نیمه مبسوط است که توسط یک پژوهشگر خبره در یک موضوع خاص نگاشته می‌شود. تک‌نگاشت از نظر حجم و وسعت، شامل مقاله و کتاب است و نویسنده با پردازش و تحلیل یافته‌ها و مطالعات تخصصی پیشین و افزوده‌های پژوهشی جدید خود و تحلیل جامع و منسجم آنها افق‌های تازه‌ای را در زمینه مورد بررسی می‌گشاید.

سلسله تک‌نگاشت‌های الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت که در مجلدات مختلف منتشر می‌شوند، حاصل تلاش جمعی از استادان، اندیشمندان و محققان دانشگاهی و حوزوی است که مراحل مختلف نگارش، ارزیابی، ویراستاری، تدوین و انتشار را با نظارت متخصصان و اهل فن گذرانده است و در اختیار صاحب‌نظران قرار می‌گیرد. در پایان از مساعدت‌ها و تلاش‌های ارزنده نویسندگان تک‌نگاشت‌ها و داوران و مراکز مختلف علمی و پژوهشی که ما را در تهیه، تدوین و انتشار این سلسله یاری رساندند، تقدیر و تشکر می‌شود. امید است این محتوای علمی بتواند افق‌های نو و روشنی را در پیش چشم متخصصان دانشگاهی و حوزوی بگشاید و هر روز در طی مسیر تدوین و تحقق الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت گام‌های بلندتر و استوارتری برداشته شود.

فهرست

۵	خلاصه
۹	مقدمه
۱۳	فصل اول - تبیین مفهومی عدالت
۱۳	مبحث اول - نگرشی کلی به مفهوم عدالت در اندیشه سیاسی غرب
۱۵	مبحث دوم - مفهوم و تعاریف عدالت در اندیشه اسلامی
۱۵	۱- معانی لغوی عدالت
۱۷	۲- تعاریف عدالت در اندیشه اسلام
۱۹	مبحث سوم - مفهوم ظلم و تقابل آن با توحید، تعالی و پیشرفت
۲۲	مبحث چهارم - مفهوم پیشرفت و عدالت
۲۵	فصل دوم - تقدم بُعد توحیدی عدالت در اندیشه ایران باستان
۳۱	فصل سوم - تقدم بُعد توحیدی عدالت از منظر فلاسفه سیاسی اسلامی
۳۱	مبحث اول - ابونصر فارابی
۳۲	مبحث دوم - ابوعلی سینا
۳۳	مبحث سوم - خواجه نصیرالدین طوسی
۳۵	فصل چهارم - تقدم بُعد توحیدی عدالت و راهکارهای قرآنی پیشرفت
۴۹	فصل پنجم - تقدم بُعد توحیدی عدالت در الگوی پیشرفت علوی
۶۱	فصل ششم - تقدم بُعد توحیدی عدالت در الگوی پیشرفت مهدوی
۷۶	جمع‌بندی
۸۱	منابع

خلاصه

بر اساس آه رزه های قرآنی یکی از اهداف بنیادین رسالت پیامبران الهی تحقق عدالت بوده است همه ادیان الهی، با هدف تحقق این اصل، از سوی خدای متعال به وسیله انبیای الهی نازل شده اند. دین مبین اسلام هم به عنوان خاتم ادیان، تحقق عدالت را سر لوحه اهداف خود قرار داده است. انقلاب اسلامی ایران هم، همواره تحقق این آرمان سترگ الهی و بشری را در دستمه کار - رد داشته است و بویژه در خلال سی و پنج سال گذشته، همه گفتمان های این انقلاب دینی با این آرمان بلند توجه ویژه ای مبذول داشته اند و در حد توان و مقدرات خویش سعی در تحقق آن داشته اند. بدیهی است طرح الگوی ایرانی عدالت و پیشرفت نیز در این راستا صورت پذیرفته است.

بیشتر مکاتب و نظام های سیاسی اعم از غربی و شرقی به موضوع عدالت و پیشرفت توجه داشته اند؛ به عنوان نمونه نظام های لیبرالیستی تحق این دو هدف را با تعدیل قدرت و نظام های مارکسیستی با تعدیل ثروت دنبال نموده اند در همین راستا در اندیشه سیاسی جدید غرب، مفهوم عدالت و به ویژه بُعد اجتماعی آن، در قالب های انسانی و غیرروحانی بیان شده و به صورت مفهومی متغیر، نسبی و زمینی و نه در چارچوب شرایع آسمانی، بیان گشته است. اما وجه تمایز الگوی عدالت و پیشرفت اسلامی در خوررداری از زیربنا و جهت گیری توحیدی و تقدم این بُعد بر سایر ابعاد است و برخلاف اندیشه غرب، در اندیشه های اسلامی، عدالت و کلیه ابعاد آن، سرچشمه الهی داشته و در چارچوب شریعت تعریف می گردد.

شایان ذکر است که آسیب پذیری و انحطاط در جوامع فعلی، بیشتر از ناحیه فرهنگی است تا تمدنی و تکنیکی. به همین دلیل احیای فرهنگی و اعتلای جوانب معنوی، واجد نقش بی بدیل و راهبردی در اعتلاء و پیشرفت نظام اسلامی است و می توان تحقق توحید

و سپس عدالت را در اصلاح انحرافات اعتقادی و رفتاری، از مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی و رامبردهای دولتهای متمدن ظهور، و دولت مهدوی به شمار آورد.

در نوشتار حاضر تلاش شده است با توجه به آنکه دهه چهارم انقلاب که موصوف به دهه عدالت و پیشرفت شده است به تبیین این دو مفهوم پرداخته شود و تعاملات دو مفهوم مذکور با توحید و حیات توحیدی و طیبه بررسی گردد و اثبات شود که در عملی نمودن الگوی ایرانی اسلامی عدالت و پیشرفت، تحقق بُعد توحیدی، واجد تقدم و اولویت است. این نوشتار، این مدعا را بر اساس مستندات و آموزه‌های اسلامی روایی سنجی نموده است که بنا به آموزه‌های قرآنی؛ پیشرفت و اعتلای واقعی و مبنایی در توحید و یکتا پرستی است و هرگونه ارتقا و رشدی در زندگی دنیایی و حیات اخروی، محصول و نتیجه اعتقاد به یگانگی ذاتی و برخورداري از حیات طیبه مؤمنانه و توحیدی است از سوی دیگر توحید و ایمان به وحدانیت الهی عالی‌ترین مصداق عدالت می‌باشد و شرک و کفر ورزی به خدای متعال به عنوان زنگشت‌ترین ستمکاری دانسته شده است، و مبنای هر گونه پسرفت و حرکت قهقرایی انسان و نواحه انسانی به حساب می‌آید. به تبع آن، می‌توان این عاقبت را برای هر گونه ستم و زور تصور شد. در حقیقت ظلم اصلی نشناختن حق عبودیت الهی است و عدل اصلی بجای آوردن عبادت خدا و عدم شرک به اوست و می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که هرگونه رشد و پیشرفت و تعالی مادی و معنوی در گرو توحید و عبودیت خالص الهی است و توحید خالص هم در گرو عدالت خواهی و نفی ستم و شرک است و آیات الهی، بهترین شاهد بر این مدعا است. پس بوضوح می‌توان نتیجه گرفت که اصلی‌ترین و مبنایی‌ترین شاخصه جامع پیمانه تعالی اسلامی، برقراری عدالت و محو ستم و ستمکاری در بستری توحیدی است. این مفروض، بیانگر تعامل توحیدی عدالت و پیشرفت می‌باشد.

در حقیقت خداوند متعال، برخوردار از عالی‌ترین میزان تعالی، والامر تبه ایی، علو، پیشرفت، تکامل و نورانیت است و به همین دلیل باید مقصد هر گونه حرکت تکاملی و تعالی جویانه باشد. بر همین مبناست که کارکرد عدالت در ابعاد نظری و عملی اندیشه اسلامی، علوی و مهدوی، بیش از آن که اقتصادی باشد توحیدی و اعتقادی و فرهنگی است، یعنی اجرای عدالت همه‌ی إوجاجات، انحرافات، ناموزونی‌ها و نبود اعتدال‌ها را اصلاح می‌کند. بدین ترتیب، می‌توان استنتاج نمود که کارکرد عدالت در اندیشه و نظام

اسلامی، و دول علوی و مهدوی، پیش از آن که اقتصادی و معیشتی باشد، اعتقادی، عقلانی و تربیتی است و در وحله اول و در مبنا و اساساً توحیدی و اعتقادی است، یعنی اجرای عدالت کلیهٔ اعوجاجات، انحرافات، ناموزونی‌ها و نبود اعتدال‌ها را در حوزه انحرافات غیر توحیدی و اعتقادی اصلاح می‌کند و بر مبنای این اصلاح و تعدیل اعتقادی و ایمانی، تعدیل اقتصادی، اجتماعی سیاسی صورت می‌گیرد و در حقیقت هرگونه اجرای عدالت در ابعاد فرعی یاد شده الزاماً به صورت پسینی و متعاقب تحقق عدالت در عرصه توحیدی و مبتنی بر آن باید باشد و این همان تحقق مطلق و موسع عدالت بوده و ضامن تعالی، پیشرفت واقعی که همان حیات طیبه هست خواهد بود و می‌توان اذعان نمود که وجه تمایز اصلی الگوی عدالت و پیشرفت اسلامی با نمونه‌های غربی و غیر اسلامی آن، زیرساخت و جهت‌گیری الهی و تقدم بعد توحیدی آن است.

مقدمه

یکی از اصالت‌های بنیادین و پایدارترین گفتمان‌های انقلاب اسلامی، گفتمان عدالت بوده است و در دهی و پنج سال گذشته تلاش‌های نظری و عملی بسیاری برای تحقق این آرمان قرآنی صورت گرفته است. امروزه و با ورود کشورمان به چهارمین دهه حیات پس از انقلاب اسلامی، ضرورت تحقق این آرمان در بستر رشد و پیشرفت‌های مادی و معنوی به نحو روزافزونتری حس می‌شود و به همین خاطر، دهه چهارم انقلابی از سوی رهبر انقلاب، به نام عدالت و پیشرفت مودف گشته است. بدیهی است یکی از الزامات تحقق این هدف، وام‌گیری و جهت‌یابی از آموزه‌ها، قرآنی و روایی برای تحقق هرچه بیشتر این هدف سترگ است، مقام معظم رهبرین نیز به‌ویژه در چند سال اخیر، تاکید ویژه‌ای بر موضوع عدالت و پیشرفت، به عنوان راه‌برد اساسی دولت و ملت داشته‌اند. ایشان در بیانات متعددی، اذعان داشته‌اند که با ورود به دهه‌ی چهارم انقلاب، در این دهه؛ گفتمان اصلی انقلاب، پیشرفت و عدالت است، پیشرفت در همه ابعاد علمی و اقتصادی و اخلاقی و فرهنگی، و عدالت همه‌جانبه در توزیع فرصت‌ها و امکانات مادی و معنوی. به اعتقاد ایشان؛ عنصر پیشرفت باید نگاه ما را به استعدادهای بی‌شمار و پراکنده در میان ملت معطوف سازد و ظرفیت‌های تولید و خلاقیت و درخشش توانایی‌های کشور را، از این مواهب الهی و عمومی برخوردار سازد (پیام مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۳/۷).

توصیه مقام رهبری به دولت نهم، تحقق پیشرفت و جلو بردن قافله علم و جبران عقب ماندگی‌ها از طریق میان‌بُری پیشرفته‌های علمی است. از منظر ایشان، کشف راههای جدید با طی مقدمات علمی و گسترش علم و دانش و تعلیم در میان مردم، از ابزارهای مهم جبران این عقب ماندگی ناشی از دوران ما قبل از انقلاب است (پیام مقام معظم رهبری، ۱۳۸۳/۳/۷). و باید تلاش شود تا «علم‌گرایی و علم‌محوری» در همه بخش‌ها؛ گفتمان

مسلط جامعه بشود (بیانات مقام رهبری، ۱۳۸۵/۵/۲۳). و دولت اسلامی علاوه بر تامین نیازهای مادی مردم و حل مشکلات معیشتی، توجه به مسائل فرهنگی، اخلاقی و رشد علمی جامعه را نیز باید مد نظر قرار دهد و بسترهای لازم برای جریان اندیشه صحیح و اخلاق فاضله در جامعه را باید به وجود آورد (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۶/۴/۹). از منظر رهبر انقلاب، «امروز بیش از گذشته هم حتی گفتمان عدالت طلبی و رفع تبعیض و مبارزه با فساد در کشور مستقر و حاکم است» (بیانات مقام رهبری، ۱۳۸۵/۸/۲۱). به باور ایشان، عدالت بدون معنویت و بدون عقلانیت قابل تحقق نیست و ایندو در تحقق عدالت شرط هستند (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۶/۲).

لازم به ذکر است که در انقلاب اسلامی ایران نیز توجه ویژه ایی به اصل عدالت شده است به عنوان مثال، مقام معظم رهبری در موارد متعددی به تشریح این اصل راهبردی پرداخته اند از جمله؛ ذمه اشخاص به ابعاد مختلف این مفهوم، کشور را تشنه ی عدالت اقتصادی دانسته و به طور شلیق و مسد فای مفهوم عدالت را به عنوان شاخص اول اصول گرای، تبیین نموده اند (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۶/۱۶). ایشان، فلسفه وجودی نظام اسلامی را، عدالت بشمار می آورند و بر این باورند که رشد اقتصادی باید همپای عدالت پیش رفته و در برنامه های توسعه و شدا اقتصادی به طور منطقی، عدالت ملحوظ گردد (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۳/۲۹). رهبر انقلاب اسلامی، با قبول اختلاف نظر در معانی عدالت، قدر مسلم مفهوم این واژه را ایچنین بیان نموده و پیش شرط های آن را به صورت زیر ذکر کرده اند:

«البته ممکن است در معنا کردن عدالت، افرادی، کسانی با گروه های مختلف نظر داشته باشند، اما یک قدر مسلم هایی وجود دارد: کم کردن فاصله ها، دادن فرصتهای برابر، تشویق درستکار و مهار متجاوزان به ثروت ملی، عدالت را در بدنه ی حاکمیتی رایج کردن- عزل و نصبها، قضاوتها، اظهار نظرها، مناطق دور دست کشور و مناطق فقیر را مثل مرکز کشور زیر نظر آوردن، منابع مالی کشور را به همه رساندن، همه را صاحب و مالک این منابع دانستن، از قدر مسلم ها و مورد اتفاق های عدالت است که باید انجام بگیرد. بنا براین، عدالت یک اصل است و نیازمند قاطعیت.

... عدالت، با تعارف درست نمی شود، اولاً قاطعیت می خواهد، ثانیاً ارتباط با مردم می خواهد، ثالثاً ساده زیستی و مردمی بودن لازم دارد و بالاتر از همه، خود سازی و تهذیب

می‌خواهد، این هم جزو پیش شرطها و پیش نیازهای اجرای عدالت است. اول، باید خودمان را درست کنیم... تا بتوانیم عدالت را اجرا کنیم. وظیفه‌ی من و شما اینهاست. واقعا باید با ویژه‌خواران و فساد مبارزه کنیم (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۵/۳/۲۹). عدالت را باید در برنامه‌های گوناگون معنا کنید، که از جمله آنها تقویت پول ملی، مهار تورم و گرانی، کم کردن شکاف و فاصله بین دهک‌های بالا و پایین جامعه از این قبیل است. این سیاست‌ها باید به برنامه تبدیل شود، و الا خود عنوان عدالت یک هدف آرمانی است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۴/۸/۸).

نظر به این تفسیحات، در نوشتار حاضر تلاش شده است با توجه به آنکه دهه چهارم انقلاب به موصوف دهه عدالت و پیشرفت شده است، به تبیین این دو مفهوم پرداخته شود و تعاملات دو مفهوم مذکور با توحید و حیات توحیدی و طیبه بررسی گردد. بنابراین، سؤال اصلی این نوشتار، پس از مفهوم عدالت و پیشرفت بوده و اینکه آیا می‌توان گفت که در تحقق الگوی ایرانی-اسلامی عدالت و پیشرفت، تحقق و عملی‌سازی بُعد توحیدی این الگو، واجد تقدم و اولویت است؟

بر مبنای پاسخ به سؤال پیشگفت فرسیده بن برهش را می‌توان اینگونه مطرح کرد که: «به نظر می‌رسد که بنا به آموزه‌های قرآنی؛ پیشرفت واقعی و مبنایی در توحید و یکتا پرستی است و هر گونه ارتقا و رشد در زندگی دنیایی و حیات اخروی، محصول و نتیجه اعتقاد به وحدانیت الهی و بر خور داری از حیات مادی مؤمنانه و توحیدی است از سوی دیگر توحید و ایمان به وحدانیت الهی عالی‌ترین مصادیق عدالت می‌باشد و شرک و کفر ورزی به خدای متعال به عنوان بزرگترین ستمکاری، مانع شده است، و مبنای هر گونه پسرفت و حرکت قهقرایی انسان‌ها و جوامع انسانی به حساب می‌آید. به تبع آن، می‌توان این عاقبت را برای هر گونه ستم ورزی متصور شد. در حقیقت ظلم اصلی نشناختن حق عبودیت الهی است و عدل اصلی بجای آوردن عبادت خدا و عدم شرک به اوست و می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که هر گونه رشد، و پیشرفت و تعالی مادی و معنوی در گرو توحید و عبودیت خالص الهی است و توحید خواهی هم در گرو عدالت خواهی و نفی ستم و شرک است و آیات الهی، بهترین شاهد بر این مدعا است. پس بوضوح می‌توان نتیجه گرفت که اصلی‌ترین و مبنایی‌ترین شاخصه‌ی جامعه پیشرفته و متعالی اسلامی، برقراری عدالت و محو ستم و ستمکاری در بستری توحیدی است و این مفروض،

بیانگر تقدم بُعد توحیدی عدالت و پیشرفت و تعامل کامل الگوی ایرانی عدالت و پیشرفت با توحید می باشد.

در باره پیشینه این پژوهش باید گفت که در بررسی تعامل عدالت و پیشرفت، نگارنده تاکنون پژوهش مشابه و مستقلی مشاهده نکرده و شاید بتوان گفت که نوشتار حاضر، فتح بابی در این زمینه است. روش این پژوهش، تحلیلی-اسنادی بوده و در فصول مختلف بر اساس مبانی قرآنی و روایی و از منظر نگرش علوی و مهدوی و آراء فلاسفه سیاسی اسلامی، فرایند این نوشتار روایی-سنجی می گردد و در این میان نیز به مستنداتی از آراء اندیشه «یرانشهری باستان» و اندیشه امام خمینی(ره) و مقام معظم رهبری ارجاعاتی صورت خواهد گرفت.